Zavodljivost strukture u doba postmoderne

(Fransoa Dos,
Istorija strukturalizma. Tom 1, Polje znaka 1945 – 1966,
prevod Olja Petronić, Karpos, Loznica, 2016)

Istorija strukturalizma (u dva toma) na francuskom jeziku je objavljena 1992. godine, a drugo dopunjeno izdanje uslijedilo je 2012. godine. Prvi tom ove knjige (u prevodu Olje Petronić) objavila je 2016. godine izdavačka kuća „Karpos" iz Loznice (Srbija). Autor knjige Fransoa Dos (François Dosse) je francuski filozof, istoričar ideja i profesor intelektualne istorije iz Pariza. Poslije prvog izdanja, knjiga je prevedena na mnoge svjetske jezike i pratile su je brojne kritike i rasprave na koje autor daje svoje komentare u obnovljenom izdanju. Vremenski odmak od dvije i po decenije omogućava nam da jasnije sagledamo značaj ovog istraživanja o prelomnom periodu razvoja teorija u okviru društvenih i humanističkih nauka, ne samo na francuskoj, već i na evropskoj i svjetskoj sceni od sredine 20. vijeka.

Prvi tom *Istorije* daje hronološki prikaz zasnivanja, razvoja strukturalizma i širenja njegovog uticaja u Francuskoj, a predstavljen je u okviru tri poglavlja pod sljedećim nazivima: 1) Pedesete godine: epska epoha; 2) Šezdesete godine: 1963 – 1966; 3) Šestougaona groznica. Na početku neophodno je podsjetiti se istorijskog konteksta – vrijeme je to mira i stabilnosti u Evropi poslije dugog perioda obilježenog velikom ekonomskom krizom, razaranjima koja su donijela dva svjetska rata, razračunavanjem sa nacizmom. Sveukupna obnova donosi i oživljavanje univerziteta i preispitivanje ranijih teorija i načina istraživanja u skladu sa ubrzanim razvojem nauka i industrijskom modernizacijom.

U Francuskoj, u tim prvim poslijeratnim godinama, u filozofiji dominiraju egzistencijalizam, fenomenologija i marksistička teorija, dok istoricizam znatno prožima način rada teoretičara. Žan Pol Sartr (Jean-Paul Sartre), kako svojim filozofskim djelima i književnim radom tako i stalnim intelektualnim angažmanom, jedna je od najuticajnijih ličnosti ovog perioda. Promjene će uslijediti sa zaokretom koji će se dogoditi u novostvorenim društvenim naukama, kao što su antropologija i lingvistika, koje tek treba da imenuju glavne probleme kojim se bave i da jasnije predstave svoju metodologiju. Neosporno glavna uloga pripada Klod Levi-Strosu (Claude Lévi-Strauss) i Romanu Jakobsonu čiji će radovi, pokazaće se kasnije ne samo unutar ovih oblasti, dovesti do „prave epistemološke revolucije" (Dos 2016: 43). Baveći se antropološkim temama pod uticajem Jakobsonove strukturalne lingvistike i fonološke metode Levi-Stros daje novi pristup u antropološkim istraživanjima koji pokazuje već u objavljenoj doktorskoj tezi *Elementarne strukture srodstva (Les structures élémentaires de la parente*, 1949).

Pristup istraživanju i analizi jezika sve više se širi izvan, do tada kruto uspostavljenih, akademskih granica gramatike i klasične filologije, te zahtijeva bavljenje suštinom i strukturom jezika. Poticaji prvenstveno dolaze od djela Ferdinanda Sosira (Ferdinand de Saussure),

čiji uticaj se pokazao znatno poslije objavljivanja posthumnog izdanja *Opšte lingvistike*. „Sosir će, dakle, biti smatran ocem osnivačem [strukturalizma], iako su mnogi istraživači upoznali njegovo delo posredstvom nekog drugog." (Dos 2016: 75). U isto vrijeme, vraćanje Frojdu (Sigmund Freud), ovaj put promišljajući odnos prema nesvjesnom kroz trijadu Realno-Simboličko-Imaginarno koje će ponuditi Žak Lakan (Jacques Lacan), donosi novu uznemirujuću promjenu na mjestu susreta jezika i psihoanalize. Sve to odraziće se i u književnosti, te otpor prema tradicionalnim interpretativnim praksama neće moći potrajati dugo. Taj raskid će biti posebno vidljiv poslije objavljivanja knjiga *Nulti stepen pisma* (1953) *i Mitologije* (1957) Rolana Barta (Roland Barthes) koje će predstavljati poziv da se ponovo zahvati u živo tkivo teksta i jasno naznači u kojoj mjeri ono ostaje do tada skriveno pod naslagama političkog, ideološkog i tradicijskog uticaja.

Osim promjene u metodološkom pristupu, koje donose lingvistika i psihonaliza, još jedan zaokret znatno će uticati prvo na antropologiju i etnologiju a onda i na najveći dio društvenih i humanističkih nauka. Riječ je o otvaranju prema Drugosti koje je neminovno potaknuto dekolonizacijom i glasovima onih koji su prethodno bili označeni tek kao objekti istraživanja. Znatan doprinos daje i tekst Klod Levi-Strosa „Rasa i istorija" u kome se preispituje odnos Evrope prema Istoku i Jugu i otvara se debata o duboko ukorijenjenim rasnim predrasudama koje obilježavaju dotadašnji naučni pristup teoretičara i istraživača sa Zapada. Posebno se to ogledalo u prezentovanju rezultata terenskih istraživanja i zaključcima koji su u većini slučajeva jasno oslikavali usvojenu hijerarhijsku ljestvicu, te poredili one „civilizovane", „napredne" sa onim „primitivnim".

Sada je uslijedio momenat kada se ukazalo na greške koje su počinjene usljed neprepoznavanja Drugih kao subjekata i otvorio se prostor za dijalog koji je predstavljao i preispitivanje osnova evropskih vrijednosti. Ipak, to neće značiti da će i u potpunosti i od svih biti zauzet ovakav stav, ali povratak na staro neće više biti moguć. Nekoliko decenija poslije, u novim okolnostima i pod stalnim promjenama na globalnom političkom planu, ostaje podsjetnik da „taj Drugi može da nas nauči nečemu o nama samima, da nam pomogne da se preobrazimo kao značajan fragment ljudskog univerzalnog" (Dos 2016: 181). Poimanje Drugosti na još jedan način pojavljuje se u centru intelektualnih rasprava, ovaj put to neće biti ono Drugo negdje izvan granica ili u drugim prostorima, već Drugost koja ostaje dugo skrivena u samom ljudskom biću. Mišel Fuko (Michel Foucault) objavljuje *Istoriju ludila* 1961. godine i izvodeći ovu temu iz strogih okvira medicinske prakse postavlja svoju analizu kao temelj za nove veoma žive filozofske i sociološke diskusije koje će potrajati sve do danas.

Vrhunac razvoja strukturalizma u Francuskoj smješten je u šezdesete godine 20. vijeka i taj period Fransoa Dos predstavlja u drugom dijelu ove knjige. Na početku detaljno prikazuje stanje na univerzitetima u Parizu na kojima se i dalje prije može govoriti o otporu nego o prihvatanju novih ideja koje stižu sa strukturalistima. Zato se istraživački centri formiraju dalje od metropole. Debate sa mnogobrojnim učesnicima, inovirana predavanja, osnivanja novih časopisa su aktivnosti koje se sada odvijaju na fakultetima u Strazburu, Bezansonu, Nanteru, ali ne i na Sorboni. Ono što se pokazuje kao jedan od najznačajnijih promjena jeste prelaženje granica disciplina. „Uhvaćeni u igru sučeljavanja disciplina, mnogi će preći sa jednog polja na drugo, povećaće broj svojih analitičkih instrumenata, područja za koja su specijalizovani, a interdisciplinarnost će postati nova religija." (Dos 2016: 317)

Uprkos otporu onih koji žele sačuvati univerzitetsku nastavu zasnovanu na tradicionalnim principima sve veći broj naučnih konferencija i brojni novonastali naučni časopisi potvrđuju da nije riječ o trendu i pukoj novini već o promjeni paradigme koju istinski istraživači ne mogu ignorisati. Ilustracije radi, kao svjedočanstvo tog neminovnog sukoba starog i novog mogu se spomenuti rasprave Barta sa Pikarom (Raymond Picard), Levi-Strosa sa Gurvičom (Georges Gurvitch), Sartrom ili Rikerom (Pol Ricoeur). U žaru odbrane vlastitih stavova isključivost nije neuobičajena, a svi ovi „dvoboji" s pažnjom se prate u široj grupi intelektualaca. Jasno je da su otvorena nova pi-

tanja i da se traže nova pozicioniranja i malo ko pristaje da ostaje neutralan. Mjesta za izražavanje svih tih različitih stavova neće nedostajati s obzirom na nove časopise koji svoje strane otvaraju za sve one koji žele da obilježe ovo vrijeme izuzetne stvaralačke energije i strastvenog zalaganja za doprinos daljem unapređenju nauka za koje su mnogi pretpostavljali da će ostati u pomalo sterilnom svijetu akademskih utvrda.

Francuski intelektualci novog doba neće iznevjeriti svoje preteče iz 18. vijeka. Poput prosvjetitelja koji su novom organizacijom znanja i novim teorijima najavljivali revoluciju, tako će i strukturalisti obilježiti period pred burne događaje u svijetu na kraju šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. vijeka. U vrijeme dok se bave preobražajem unutar određenih naučnih disciplina još uvijek ipak nema većih naznaka o tome. Ono što je značajno jeste ponovno vraćanje dostojanstva i važnosti samoj Teoriji. Tako će Lakan 1956. godine pokrenuti časopis *La Psychanalyse* u kome će biti i filozofski tekstovi, Centar za izučavanje i masovnu komunikaciju će 1960. početi sa izdavanjem *Communications* u kome će bitnu ulogu odigrati Rolan Bart, dok iste godine stiže odgovor i iz književnih krugova pod uticajem strukturalizma i nastaje *Tel Quel*. Prvi broj časopisa *Langages*, koji nije posvećen samo jeziku objavljuje 1966. godine izdavačka kuća „Larousse".

Iako se čini da će sa novim strujanjima potpuno po strani ostati bavljenje marksističkom teorijom, stukturalizam će i na tom polju dati novi podsticaj koji će uslijediti sa djelom Luja Altisera (Louis Althusser). Otklon od ortodoksnog markizma, ljevičarskih krugova i partijskih organizacija otvara nove puteve za tumačenje koje će Altiser objaviti pod naslovom *Za Marksa,* a na njegovu inicijativu biće objavljen i zbornik grupe autora *Kako čitati Kapital.* Biće to početak mnogih novih načina „čitanja" ne samo marksističke literature, već i drugih klasičnih djela. U potrazi za onim što je do tada zaobiđeno u interpretacijama polazi se od strogih lingvističkih metoda ujedinjenih sa psihoanalitičkim pristupom. „Altiser učestvuje u dekonstrukciji istorije, svojstvenu strukturalističkoj paradigmi, ne tako što poriče istoričnost, već tako što je razgrađuje na heterogene jedinice." (Dos 2016: 400)

Svi ovi različiti tokovi – preispitivanja u filozofiji, lingvistici, antropologiji, sociologiji, književnosti – u jednom momentu pokazaće se kao izuzetan rezultat sveobuhvatnog nastojanja strukturalista. Kao ključna biće označena 1966. godina kada su, između ostalih, objavljene knjige: Bartova *Kritika i istina*, Lakanovi *Spisi* i Fukoove *Riječi i stvari*. Upravo ovo posljednje djelo predstavlja svojevrsnu sintezu i pregled svih tih različitih nastojanja da se u istraživanje krene sa potpuno novih osnova, sa punom svješću o potrebi preispitivanja odnosa nauke i kulture, epistemološkog okvira, metodoloških obrazaca, istorijske periodizacije, klasičnih filozofskih pojmova. Taj arheološki i genealoški pristup tako će dati novu formu projektu strukturalizma, iako će ostati trajne nesuglasice ko na kraju sebe uopšte smatra strukturalistom.

Završni dio knjige, iako znatno manjeg obima nego prethodna dva, otvara važne teme vezane, kako za korijene strukturalizma, tako i za njegovo smještanje u širi kontekst i uticaj u institucijama. Ovdje se razmatra pozicioniranje strukturalizma u okviru filozofije i vraćanje na „Ničeansko-hajdegerijanske korene" kako glasi i naziv jednog od poglavlja, ali i sve ono što predstavlja uticaj strukturalizma u formi postmoderne. Treća važna tema, koja i zatvara prvi tom *Istorije strukturalizma*, bavi se promjenama kroz koje prolaze humanističke i društvene nauke, kao i akademske institucije od šezdesetih godina 20. vijeka. U to doba društvene nauke nalaze se u fazi restrukturiranja, učvršćivanja vlastitih pozicija u akademskom svijetu, ali i preispitivanja svoje uloge u formiranju javnog mnjenja i uticaja na politička zbivanja kako u Francuskoj tako i svijetu.

U posebnom položaju je filozofija, koja prethodno, predstavlja glavnu među naukama, a sada biva suočena sa vlastitim granicama, slabostima i pitanjem u kojoj mjeri može da ide daleko u interdisciplinarnost i da se približava društvenim naukama a da istovremeno sačuva ono što je održava na tronu vijekovima. Sudeći po onome što se može vidjeti u sistemu obrazovanja i po značajnim imenima koji se pojavljuju u javnosti kao osobe čiji glas se pažljivo sluša, filozofija uspijeva u namjeri da zadrži uticaj i u novom vremenu obilježenom velikim

preobražajima u društvu. „Na tom nivou, filozofska avangarda je u punoj meri odgovorila na izazov društvenih nauka; ona je, uostalom, doprinela njihovom uzletu šezdesetih godina, istovremeno čuvajući za filozofiju najuglednije mesto u tom dispozitivu.“ (Dos 2016: 501)

Koristeći, osim standardnih pisanih izvora, i svjedočanstva onih koji su učestvovali ili svjedočili razvoju strukturalizma u Francuskoj, Fransoa Dos je ponudio, ne samo publikaciju važnu za istraživače iz pojedinih naučnih oblasti, već i knjigu koja ima odlike biografsko-memoarske proze, te predstavlja naslov privlačan i za one koji se dominatno ne bave ovim temama i problemima.

Milena Karapetrović